

Таки ФИТИ*

ОПШТЕСТВЕНИ ТРОШОЦИ ОД ЕПИДЕМИИ И ПАНДЕМИИ

Кратка историја на епидемиите и пандемиите

Од најстари времиња, па сè до денешни дни, во светот се јавиле голем број епидемични болести (чума, маларија, туберкулоза, колера, жолта треска, мали сипаници, инфлуенца, сифилис и др.) кои одзеле милиони човечки животи. Се разбира, сите споменати епидемични болести немаат потенцијал да продуцираат пандемии¹. Таков потенцијал поседуваат чумата, колерата и болестите на инфлуенца. „Од античко време до сега, светот поминал низ повеќе од десет пандемии на инфлуенца, со три чуми, седум колери и пандемијата низ којашто проаѓаме денес“ (Kiliç 2020: 15).

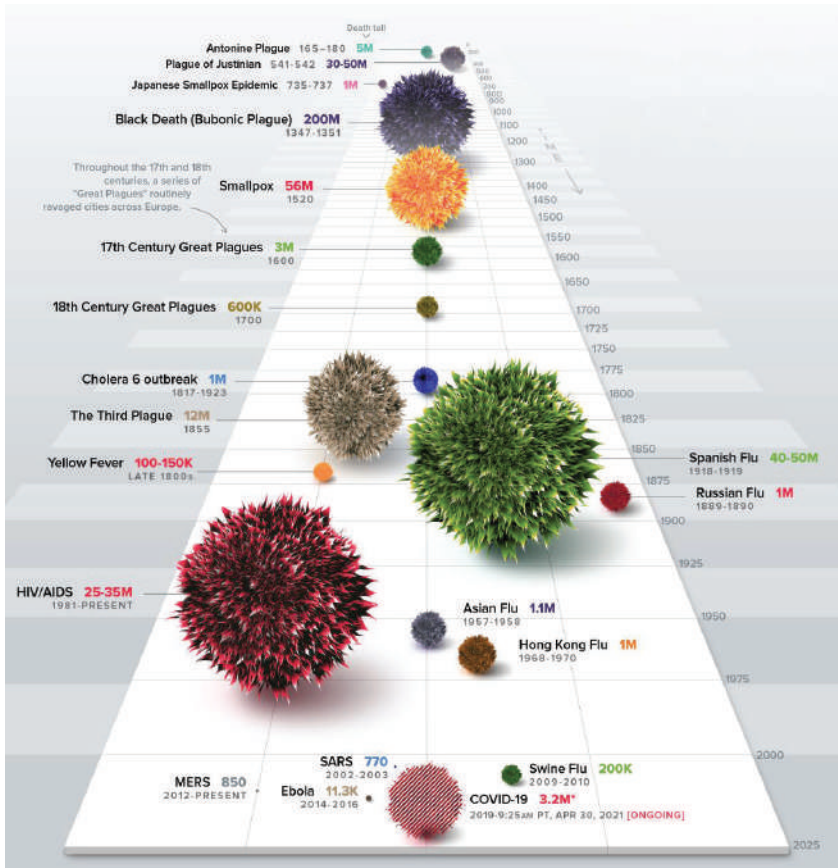
Постои широко распространето верување дека голем број епидемични болести, кои се појавиле од најстари времиња, потекнуваат од Египет, поради неговата специфична позиција на подрачје низ кое минувале значајни трговски рути и подрачје кое нуди поволни услови за избувнување и ширење на болестите.

Сликата што ја даваме во прилог претставува **визуелна илустрација (по хронолошки редослед) на пандемиите во светот** – почнувајќи од антонинската (Галеновата) чума, па сè до пандемијата предизвикана од корона-вирусот (ковид-19).

* Редовен професор на Универзитетот „Св Кирил и Методиј“ во Скопје, Економски факултет – Скопје и редовен член на МАНУ; fiti@manu.edu.mk

¹ Светската здравствена организација ја дефинира пандемијата како „Ширење на болеста, инфекцијата или на поврзаните здравствени проблеми во рамките на голем број земји или континенти, или во пошироки области, како што е светот во целина, погодувајќи значаен дел од населението“. (*The Assessment Report on COVID -19 Global Outbreak*, Turkish Academy of Sciences (TUBA), Ankara, July 2020, p. 19).

Извор: www.visualcapitalist.com

Од илустрацијата се гледа дека најкатастрофални последици предизвикала чумата. Професорот Орхан К'л'ч (Orhan Kılıç), од Универзитетот „Фират“ во Турција, истакнува дека за чумата, во исламскиот свет се употребуваат термините *waba* и *ta'un*, а во западниот свет, термините *Black Death* (*црна смрт*), *Black Plague* (*црна чума*), односно термините *plague*, *peste*, *pestik*, итн., во други јазици. Термините во западниот свет потекнуваат од инфекциската бактерија *Yersinia pestis*. Чумата, од времето на византискиот император Јустинијан (527 – 565), па до почетокот на XX век, се манифестирала во три големи бранови. Првиот голем бран на чумата е познат како Јустинијанова чума. Според некои извори, чумата потекнува од Египет, а според други, од Азија. Како и да е, таа силно се манифестирала во

Северна Африка, Европа и во Централна и Јужна Азија. Во рамките на овие региони, т. е. во нивните најпогодени делови, таа уништила над 50 % од популацијата. Вториот бран, наречен „Црна смрт“, се појавува во Европа, Средниот Исток, Анатолија, Азија и во Северна Африка, при што најпогодени делови биле Египет, Сирија и Анатолија. Третиот бран почнал во Индија, во 1868 година, предизвикувајќи смрт на 10 милиони Индијци до 1918 година, односно 13 милиони до 1948 година (Клиџ 2020).

Во текот на XX век, најсмртоносните пандемии се поврзани со шпанскиот грип и со сидата. Шпанскиот грип (1918 – 1919), во период од неполни осум месеци, убил милиони луѓе – процените за жртвите од оваа епидемија се движат од 40 до 50 милиони. Во секој случај, шпанскиот грип предизвикал поголем број човечки жртви отколку војната (Првата светска војна). Големата смртност во случајот на шпанскиот грип (и пошироко во случајот на епидемиите и пандемиите кои му претходеа) се објаснува со дејството на повеќе фактори: неразвие-носта на медицинската наука (во тоа време, лекарите знаеле дека постојат вируси, но нивните знаења за потеклото на вирусите, за нивната природа, за вакцините и сл., отсутствувале или биле сосема ограничени); голем број од заболените, во услови на непостоење на анти-биотици, умираше од секундарни инфекции; условите за живеење биле мизерни и дополнително влошени од крвавата војна (Првата светска војна) поради што вирусот брзо се ширел меѓу војниците, трасите и регионите низ кои минувала војската (види: Robson 2018). Сидата, од 1981 година до денес, уби повеќе од 30 милиони луѓе. Вакцина за сидата сè уште не е пронајдена, но заболените од sida, денес, имаат пристап до прилично ефикасна антивирусна терапија, која дејствува врз забавувањето, па дури и запирањето на напредокот на болеста која го напаѓа имунолошкиот систем на луѓето.

Во XXI век се јавиле следниве епидемии: САРС – тежок акутен респираторен синдром (2002 – 2003), птичји грип (2003/2004 година), свински грип (2009 – 2010), МЕРС – Блискоисточен респираторен синдром – коробана-вирус (2012) и ебола (2013 – 2016). Иако некои од овие епидемии имаат висока смртност (смртноста кај еболата и мерсот е околу 40 %), вкупниот број жртви од овие болести е многу помал во споредба со епидемијата од ковид-19 која досега однесе во смрт над 3 милиони луѓе.

Економските импликации од пандемијата од ковид-19 во глобални рамки

На преодот меѓу 2019 и 2020 година, се појави пандемијата детерминирана од корона-вирусот која резултирала со вонредно силна глобална и високосинхронизирана рецесија која ги зафати сите современи економии. Оваа рецесија влегува во редот на трите најголеми економски и финансиски кризи во долгата светска историја на бизнис-циклусите – Големата депресија од 1930-тите години, Големата рецесија 2007 – 2009 година и актуелната криза условена од ковид-19 (The Great Depression, The Great Recession и The Great Lockdown).² Кризата од ковид-19 има чудна, невообичаена природа, и многу е поразлична од претходните две големи кризи, пред сè, поради фактот што е детерминирана од фактори од неекономска природа – пандемија предизвикана од опасен вирус. Кризата најпрвин услови силен шок на *страната на агрегатната понуда* – поради потребата од физичка и социјална дистанца, тоа доведе до затворање и престанување со работа на цели економски сектори: туризам и угостителство, авионска индустрија, јавен транспорт и такси-услуги, делови на преработувачката индустрија и сл., затворање на образовните институции, затворање на институциите од областа на културата, намалена економска активност во речиси сите други сектори, а ги прекина трговските врски меѓу земјите, меѓу регионалните и глобалните синџири на понуда. Шокот на страната на агрегатната понуда, симултано и брзо се пренесе на страната на *агрегатната побарувачка*, и предизвика намалување на побарувачката и на потрошувачката на финални добра и услуги во секторот на домаќинствата – од храна и облека, преку трајни потрошни добра (станови, автомобили, апарати за домаќинство и сл.), до многу различни услуги – образовни, туристички, рекреативни, културолошки и сл. Шокот на страната на агрегатната побарувачка резултираше и со силен пад на инвестициската активност на бизнис-секторот – нама-

² За економските импликации од трите големи кризи, во светски размери, во одделни региони и групи на земји и во Република Северна Македонија, заинтересираните ги упатувам на мојот труд *Макроекономија на големите кризи*, изд. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2020.

лување на вложувањата во фабрички згради и деловни простори, во машини, опрема, инсталации и во човечки капитал. Така, пандемијата ги втурна современите економии во тешка рецесија којашто, според професорот Кенет Рогоф, најверојатно, ќе го услови најсилниот краткорочен пад на економската активност во историјата на бизнис-циклусите во последниве 150 години (види: Kose and Ohnsorge 2019).

Економските загуби од кризата условена од ковид-19, во глобални рамки, ќе ги проследиме преку *иагои* на *бруито-домашниот производ* (БДП), како најсинтетички показател на вкупната економска активност, преку *изгубениите работни часови* (поработ на невработеноста) и преку *дисфорзиите во јавните финансии* (поработ на буџетските дефицити и јавните долгови).

Загуби на БДП – бруто-домашен производ (збирот на вредноста на вкупнопроизведените финални добра и услуги на една земја во текот на една година) е најсинтетички показател за вкупната економска активност. Шокот на страната на агрегатната понуда, кој, овој пат, многу брзо се пренесе и на страната на агрегатната побарувачка, ја намалија економската активност во светски размери и особено во најпогодените земји од пандемијата уште во првиот квартал на 2020 година. Голем пад на економската активност се случи во вториот квартал на 2020 година. Меѓународните финансиски институции (ММФ и Светска банка), други проминентни истражувачки институции (Виенскиот институт, Секторот за проектирање на економската активност на *The Economist*, Европската комисија и др., како и многубројни национални институции, излегоа со прогнози за идната економска активност во светот, по региони и по земји, а владите и централните банки со широка палета на мерки за спас на економиите, т. е. за ублажување на негативните последици од пандемијата врз економиите. На економистите и на експертите за проектирање на економската активност во светот, најверојатно, никогаш не им било потешко, отколку што е тоа случај денес, да излезат со релативно издржани проекции за идниот економски раст. Тоа е така, бидејќи станува збор за многу специфична криза, која носи со себе многубројни неизвесности и ризици. Економистите, уште од пред 100 години (од времето на славните економисти

Френк Најт и Џон Мејнард Кејнз) знаат дека ризиците може, барем до некаде, и да се предвидат и да се квантификуваат, но тоа не е случај со неизвесноста (Фити 2011). Оттука, и прогнозите за движењето на БДП во различни земји во светот се различни и крајно неизвесни, а зависат од претпоставките што се вградени во моделите. Сите прогнози поаѓаа од две различни сценарија, главно, условени од должината на траењето на пандемијата и од опфатот и ефикасноста на мерките на владите за надминување на кризата. Фактички, честата, многу брза промена на предвидувањата на импликациите од кризата предизвикана од ковид-19 врз вкупната економска активност и врз другите макроекономски агрегати, во глобални рамки, во рамките на регионите и во рамките на одделни економии, стана една од препознатливите карактеристики на кризата со ковид-19. Толку брзи промени, ревидирања и актуализирање на проекциите не се случиле ниту во една претходна глобална рецесија од Втората светска војна досега.

Во **април 2020 година**, Меѓународниот монетарен фонд прогнозираше пад на светскиот БДП во 2020 година, во однос на 2019 година, од $-3,0\%$, на БДП на групата развиени земји од $-6,1\%$, на БДП на еврозоната од $-7,5\%$, на БДП на САД од $-5,9\%$, на БДП на Германија од $-7,0\%$, на БДП на Јапонија од $-5,2\%$, на БДП на Кина раст од само $1,2\%$, итн. (IMF 2020a: 4/5). Прогнозите на ММФ за последиците од кризата врз економиите во светски размери, претрпеа значителни корекции, главно, надолу, во текот на **јуни 2020 година**, откако стана јасно дека очекувањата за намалувањето на силината на епидемијата во втората половина на 2020 година се нереални. Понатаму, **во јануари 2021 година**, уследи нова проекција на IMF за светскиот економски раст по региони и по одделни земји. Појавата на вакцините против корона-вирусот ги зголеми надежите за побрзо надминување на пандемијата и забрзување на растот на економиите. Меѓутоа, појавата на новите мутации на вирусот, како и неможноста на производителите на вакцини навремено да одговорат на зголемената побарувачка за вакцини, повторно ја вратија неизвесноста во проекциите на идниот економски раст.

Табела 1

**Одрозот на пандемијата од ковид-19 врз светскиот економски раст
– по региони и по одделни земји –**

Проекции на IMF, јуни 2020 и јануари 2021

	Проекции на IMF, јуни 2020		Проекции на IMF, јануари 2021	
	2020	2021	2020	2021
Свет	– 4,9	5,4	– 3,5	5,5
Развиени земји	– 8,0	4,5	– 4,9	4,3
САД	– 8,0	4,5	– 3,4	5,1
Евразона	– 10,2	6,0	– 7,2	4,2
Германија	– 7,8	5,4	– 5,4	3,5
Франција	– 12,5	7,3	– 9,0	5,5
Италија	– 12,8	6,3	– 9,2	3,0
Шпанија	– 12,8	6,3	– 11,1	5,9
Јапонија	– 5,8	2,4	– 5,1	3,1
Велика Британија	– 10,2	6,3	– 10,0	4,5
Канада	– 8,4	4,9	– 5,5	3,6
Други развиени економии	– 4,8	4,2	– 2,5	3,6
Земји во подем и земји во развој	– 3,0	5,9	– 2,4	6,3
Азиски земји во подем и во развој	– 0,8	7,4	– 1,1	8,3
Кина	1,0	8,2	2,3	8,1
Индија	– 4,5	6,0	– 8,0	11,5
АСЕАН 5	– 2,0	6,2	– 3,7	5,2
Европски земји во подем и во развој	– 5,8	4,3	– 2,8	4,0
Русија	– 6,6	4,1	– 3,6	3,0
Латинска Америка и Кариби	– 9,4	3,7	– 7,4	4,1
Бразил	– 9,1	3,6	– 4,5	3,6
Мексико	– 10,5	3,3	– 8,5	4,3
Среден Исток и Централна Азија	– 4,7	3,3	– 3,2	3,0
Саудиска Арабија	– 6,8	3,1	– 3,9	2,6
Супсахарска Африка	– 3,2	3,4	– 2,6	3,2
Нигерија	– 5,4	2,6	– 3,2	1,5
Јужна Африка	– 8,0	3,5	– 7,5	2,8
Земји во развој со низок доход	– 1,0	5,2	– 0,8	5,1

Извор/Source: IMF (2020c), *World Economic Outlook, Update, June 2020*, p. 7 and IM F (2021), *World Economic Outlook, Update, January 2021*, p. 4.

Ревидираните прогнози на **Светска банка за глобалниот економски раст** предвидуваат стапка на раст на светскиот БДП за 2020 година, од – 4,3 %, стапка на раст на развиените земји од – 5,4 %, на САД од – 3,6 %, на еврозоната од – 7,4 %, на Јапонија од – 5,3 % итн. (World Bank Group 2021a: 4).

Како и да е, сега станува извесно дека најголемите и најсилните економии во светот, со големо учество во светската продукција, во светскиот доход и во светската трговија, во 2020 година, ќе забележат силен пад на економската активност, што фактички се сведува на енормно големи загуби на БДП кои се мерат во илјади милијарди долари.³

Загуби на работни часови – последиците од кризата предизвикана од пандемијата од корона-вирусот **врз пазарот на труд** се крајно неповолни. Процените на Меѓународната организација на трудот (ILO), во мај 2020 година, предвидуваа дека 94 % од работниците во светот живеат во земји во кои се применуваат одредени видови мерки на затворање на работните места. Износот на изгубени работни часови во светот, во вториот квартал на 2020 година, во однос на четвртиот квартал на 2019 година, ILO го проценуваше на 10,7 %, што е еквивалент на 305 милиони работни места со полно работно време (ILO 2020, Monitor, 27 May).

Поновите процени на ILO за изгубените работни часови во 2020 година, во светски размери, и во третиот и во четвртиот квартал на 2020 година, релативно во однос на четвртиот квартал на 2019 година, се поместени во следнава табела:

³ Иако Кина, како втора најсилна економија во светот, ќе забележи економски раст од 1 % до 2 %, таа, исто така, ќе изгуби енормно висок износ на БДП ако се има предвид фактот дека во преткризниот период бележеше многу високи стапки на раст (14,2 % во 2007 година, просечни стапки на раст од околу 9,5 % во периодот 2008 – 2011 и просечни стапки на раст од околу 7 % во периодот 2012 – 2018 година) (data.worldbank.org).

Табела 2

Изгубени работни часови во светот во целина
и по доходовни групи земји

Групи земји	Вкупно 2020	Трет квартал на 2020	Четврт квартал на 2020
Свет	8,8	7,2	4,6
Земји со низок доход	6,7	7,6	3,3
Земји со средно низок доход	11,3	9,3	4,5
Земји со средно висок доход	7,3	5,6	3,9
Земји со висок доход	8,3	7,3	7,0

Извор: ILO (2021) Monitor: COVID – 19 and the world work, Seventh edition, 25 January, p. 6.

Во Извештаите на Меѓународната организација на труд (ILO), посебно се истакнува дека кризата од ковид-19 најсилно ја погодува младата популација (нивните работни места и нивниот доход) на возраст од 15 до 24 години, па и оние до 30 години, поради неколку причини: затворање на образовните институции и намалени можности за едукација и тренинг, голема застапеност на младите работници во најпогодените сектори на економијата, пониски примања на младите работници во однос на повозрасните, потешко вработување на младите и во нормални услови и сл.

Невработеноста е секогаш проциклична категорија и таа, во услови на рецесија, се зголемува со опаѓањето на производството, но редовно со одредено задоцнување (time lag). Кај овој тип криза, невработеноста расте многу брзо, т. е. задоцнувањето (time lag) е пократок. Побрзиот пораст на невработеноста за време на актуелнава криза најдиректно е поврзан со основната разлика во импликациите на двете кризи врз пазарот на труд. Според професорот Лари Самерс (Larry Summers), додека за време на Големата рецесија од 2007 до 2009 година, економиите беа соочени со *иерманенџно* *џубење на работни места*, за време на Големият пад на економиите (Great Shutdown), условен од пандемијата од корона-вирусот, економиите се соочени не

со перманентно туку со *привремено отпишување од работата* (gregman-kiw.blogspot.com: Larry Summers Interview, May 8, 2020). Ваквиот заклучок е валиден само под претпоставка дека бизнис-циклусот ќе ја добие траекторијата на латиничната буква V (V) (брзо опаѓање на економиите и нивно брзо заздравување). Но, доколу рецесијата се пролонгира (поради новите мутации на вирусот, отежнатиот пристап до вакцини на помалку развиените земји и сл.), последиците врз пазарот на труд ќе бидат понеповолни. Од друга страна, според моето мислење, во овие анализи не смее да се запостави и ефектот на т.н. хистереза (hysteresis) – високата невработеност денес условува висока невработеност во иднина, висок пад на БДП денес условува пониски стапки на економски раст во иднина) – кој, во крајна линија, продуцира подолгорочни негативни импликации на пазарот на труд и ја потенцира т.н. секуларна стагнација (опаѓање на стапките на економскиот раст на долг рок) (Phelps 2006; Blanchard 2018; Cerra and all 2020; Фити 2020).

Сериозни нарушувања на јавните финансии – со оглед на тоа што сите влади во засегнатите земји се определија за нагласено експанзивна фискална и експанзивна монетарна политика за надминување на кризата, се очекува силен пораст на буџетските дефицити и кумулирање на јавниот долг во одделните економии и во светската економија во целина. Така, сега станува јасно дека оваа криза ќе им создаде проблеми на сите земји, посебно на оние кои го изгубија фискалниот простор – веќе кумулираа висок јавен долг во претходниот период и особено при надминувањето на Големата рецесија од 2007 до 2009 година. Експертите на IMF, во април 2020 година (IMF 2020b: 5), прогнозираа дека во 2020 година, ќе се случи енормен пораст на буџетските дефицити по земји, региони и во светски размери, пораст без преседан во досегашната светска економска историја. Имено, буџетските дефицити (искажани преку показателот General Government Fiscal Balance, како процентуално учество во БДП) во 2020 година, во однос на 2019 година, во светски размери, ќе се зголемат за дополнителни 6,2 процентни поени – од – 3,7 % на – 9,9 %. Во групата развиени земји, во истиот период, буџетските дефицити дополнително ќе се зголемат за 7,7 %, во еврозоната за 6,8 %, во земјите во подем и во развој за 4,3 процентни поени и во земјите во развој со низок доход за 1,6 % процентни поени. Се разбира дека кумулирањето на буџетските дефицити ќе донесе нов, вонредно брз и голем пораст на јавниот долг.

Според проекциите на ММФ, во 2020 година, јавниот долг во светот, во однос на претходната, 2019 година, ќе се зголеми за дополнителни 14 процентни поени и ќе достигне износ од 96,4 % како процент во светскиот БДП. Во истиот период, во групата развиени земји, долгот ќе забележи пораст од дополнителни 17 процентни поени и ќе достигне учество од 122,4 % во БДП, во економиите со среден доход ќе се зголеми за дополнителни 9 процентни поени и ќе достигне учество од 62 % во нивниот БДП, итн. (IMF 2020b: 6). Фискалната поддршка на економиите погодени од пандемијата од ковид-19 продолжи и се засили во втората половина на 2020 година. Во развиените земји (на пример, во САД, ЕУ, Јапонија, Канада, Велика Британија и во други земји), во текот на 2020 година, беа предвидени дополнителни пакети за фискална поддршка, а тоа се случи и во Кина, Индија, Бразил итн.

Поновите прогнози на ММФ упатуваат на уште побрз раст на буџетските дефицити и на јавниот долг во светски размери и по региони и земји (види: IMF, Fiscal Monitor 2021).

Енормното зголемување на буџетските дефицити и на јавниот долг, ги соочува економиите со директни и индуцирани загуби и со проблеми во одржливоста на јавните финансии поради многубројни резони: големите буџетски дефицити значат негативно национално штедење; отплатата на огромните долгови во иднина паѓа на товар на генерациите што доаѓаат; големите јавни долгови го истиснуваат приватниот сектор од економската активност (т.н. crowding-out ефект) и го забавуваат економскиот раст во иднина. Понатаму, значајните потенцијални загуби на економиите од постоењето на високите буџетски дефицити и на високите долгови се поврзани и со изгубениот фискален простор на економиите и со неможноста политиките (фискалната и монетарната) успешно да се изборат со евентуална појава на нови длабоки рецесии во иднина. Во овој контекст не треба да се заборават и ризиците од „проработување“ на инфлацијата и зголемување на каматните стапки во иднина. Дури и мало зголемување на каматните стапки на меѓународниот финансиски пазар, може да биде проследено со сериозни нарушувања на јавните финансии во одделни земји, групи земји и во светски размери. Иако се проценува дека овој тип ризик (од зголемување на инфлацијата и на каматните стапки) засега е мал, тој не смее да се потцени. На крајот, треба да се има предвид дека по завршувањето на актуелнава криза во најголемиот број земји во светот ќе

мора да се отвори процесот на фискална консолидација, т. е. на сведување на буџетските дефицити и јавните долгови на „нормално“ ниво. Овој процес е долгорочен, мачен, поврзан со периоди на реверзибилност, со опасност од зголемување на даночното оптоварување на граѓаните и претпријатијата во иднина итн. (Fiti and Tashevskа 2012).

Можно ли е да се пресметаат општествените трошоци од ковид-19?

Калкулацијата на вкупните општествени трошоци од големите епидемии и пандемии воопшто не е едноставна работа.

Економистите, при утврдувањето на *економските импликации* од пандемиите, најчесто ги калкулираат трошоците поврзани со губењето на БДП и зголемената невработеност. Меѓутоа, овие пристапи ги запоставуваат трошоците на општествата и на економиите поврзани со загубите на човечките животи (Fan, Jamison and Summers 2018). Мое мислење е дека, ако направиме аналогија со начинот на кој економистите ги пресметуваат вкупните трошоци од постоењето на висока невработеност, можеме да дефинираме пристап за утврдување на вкупните општествени трошоци од појавата на големи епидемии и пандемии. Имено, синтетички гледано, вкупните трошоци од високата невработеност опфаќаат две категории (групи) на трошоци: економски трошоци и социјални трошоци. Економските трошоци од невработеност, економистите ги калкулираат преку Окуновиот закон, кој упатува на релацијата според која секое 2-процентно намалување на актуелниот БДП под потенцијалниот, ја зголемува стапката на невработеност за 1 процентен поен. Според тоа, ако претпоставиме дека стапката на невработеност во една економија изнесувала 6 % и дека, поради појавата на рецесија, актуелниот БДП во однос на потенцијалниот БДП се намалил за 2 %, стапката на невработеност ќе се зголеми од 6 % на 7 %. Притоа, односот 2:1 не е фиксен, туку е различен од земја до земја, па дури и во иста земја, во различни периоди, и се движи во опсег меѓу 2:1 до 3:1. Доколку релацијата на која упатува Окуновиот закон (2:1) се чита во обратна насока, тогаш уште појасно се согледуваат загубите во БДП од зголемувањето на невработеноста – порастот на невработеноста за 1 процентен поен предизвикува намалување на БДП за 2 %. Во контекстот на економските трошоци од невработеност можат да се

третираат и трошоците на буџетот – невработеноста му носи загуби на буџетот по две основи: од една страна, невработените не плаќаат даноци и социјални придонеси, а од друга страна, државата на невработените им исплатува социјални трансфери.

За да се пресметаат вкупните општествени трошоци од пандемиите мора во калкулациите да се вклучат и *социјалните итрошоци*. Оваа криза покажа, повеќе отколку во случајот на претходната голема криза – Големата рецесија 2007 – 2009, дека станува збор за *високоинфлационска криза*, бидејќи испорачува тешки последици не само за економиите (за финансискиот и реалниот сектор на економиите) туку и за здравствениот сектор, за образованието, науката, културата итн., а е проследена и со сериозни психолошки последици – страв од заразата од смртоносниот вирус кај сите групи на популацијата, неспокојство и нервоза предизвикана од самоизолацијата на луѓето, прекинување на комуникациите и дружењето на луѓето и суштински нарушувања на природниот постулат, одамна потенциран од страна на Аристотел, дека човекот, како мисловно суштество, е *zoon politikon*, кое живее и комуницира во заедница со други луѓе. Социјалните трошоци имаат широк опфат и се тешко мерливи. Во еден свој дел, тие се поврзани со хуманите и психолошките последици што ги трпат луѓето кои се невработени или го изгубиле своето работно место – чувство на пониженост и инфериорност, депресији, разни видови заболувања, разводи, влегување во матните води на криминалот, дрогата, проституцијата и сл. Но, негативните социјални импликации од кризата не произлегуваат само од брзото затворање на работни места и порастот на невработеноста, иако токму порастот на невработеноста е фактор со најголемо значење за социјалните последици од кризата. Имено, зголемувањето на невработеноста ги намалува доходите на луѓето, ги зголемува нееднаквостите во распределбата на доходот, посебно во помалку развиените земји, и се заканува, во светски размери, дополнително да втурне во екстремна сиромаштија 40 до 60 милиони луѓе. Понатаму, крајно неповолни социјални последици од кризата произлегуваат и од затворањето на огромен број образовни институции насекаде во светот. За неполни три месеци (февруари, март и април), речиси 1,6 милијарди ученици и студенти во светот беа засегнати од затворањето на предучилишните установи, основните училишта, средните училишта и високообразовните институции. Затворањето на образовните институции, заедно со

изгубените човечки животи, имаат силни негативни импликации и за човековиот и социјалниот капитал. Кризата предизвикува и мноштво други неповолни социјални и хуманитарни импликации: загрозување на човечките права, какви што се правото на живот и здравствена заштита (се случуваат кога здравствените системи немаат доволен капацитет да ги третираат сите заболени лица, при што доаѓа и до дискриминација на болните по различни основи), загрозување на правото на слобода на говорот, дискриминација и отсуство на услови за третман на ранливите категории од популацијата (лица со инвалидитет, лица со ретки болести, сиромашни лица и сл.), пораст на насилството во рамките на семејството (особено над жените и девојчињата) итн.⁴

Оттука, вкупните општествени трошоци од појавата на епидемии и пандемии се еднакви на **економските трошоци** и на **социјалните трошоци** што тие ги предизвикуваат.

Во *економските трошоци од пандемиите*, три позиции се посебно значајни:

- Загубите во аутпутот (БДП) во контекстот на аналитичката рамка што ја дава Окуновиот закон (Okun'law);
- Загубите на работни места и зголемувањето на невработеноста;
- Загубите на буџетот – зголемената невработеност во услови на рецесии детерминирани од пандемии, на буџетот му носи загуби по две основи: од една страна, невработените не плаќаат даноци и социјални придонеси, а од друга страна, државата им исплатува на невработените социјални трансфери. Постојењето на т.н. *шрејо оф* меѓу буџетските алокации за здравство (спасување човечки животи) и буџетските алокации за спасување на економијата во време на пандемии, упатува и на постоењето на опортунитетен трошок – поголемите буџетски трошоци за здравството ги намалуваат буџетските алокации за спасување и поддршка на бизнисите;

Социјалните трошоци од пандемиите – овие трошоци треба да ги опфатат:

⁴ Заинтересираните за овие аспекти на кризата ги упатувам на студијата на Комитетот за координација на статистичките активности при ООН, под наслов: *How Covid-19 is changing the World: a statistical perspectives*, CCSA, UN, 2020.

- Загубите поврзани со хуманитарните и психолошките последици, споменати погоре, кои ги трпат невработените и целото општество;
- Трошоците поврзани со зголемувачките диспаритети во распределбата на доходот и продлабочувањето на сиромаштијата;
- Трошоците од губењето човечки животи и нивните импликации врз човечкиот капитал. Нобеловците Пол Семјуелсон и Вилијам Нордхаус, повикувајќи се на студиите на еден од најголемите експерти во оваа област, Харви Бренер, ќе констатираат дека според неговите процени „...растот на невработеноста од само еден процентен поен за период од 6 години доведува до 37.000 случаи на прерана смрт во САД“, и понатаму дека според психолошките студии, губењето на работното место е „...еднакво трауматски настан како и смртта на близок пријател или неуспехот на училиште“ (Samuelson, Nordhaus 1992: 575). Изгубените човечки животи како последица на пандемиите имаат сериозни негативни импликации за економиите, главно, преку зголемените стапки на морталитет кои, на краток, среден и долг рок, влијаат врз понудата на трудот. Иако смртноста за време на епидемиите е повисока кај возрасните групи на популацијата (дел од нив веќе не се економски активни, односно се пензионери), пандемијата со ковид-19 покажа дека во групата со висок ризик од комплицирање на болеста и со нејзин фатален крај влегува популацијата над 60 години, па дури и лица од пониската старосна група, чиј состав опфаќа и високоедуцирани кадри, со експертски знаења и вештини во различни профили на занимања – членови на топ-менаџментот на корпорациите, инженери, лекари, научници итн., што од чисто економски аспект (се разбира, овде не ги потценувам хуманитарните аспекти на проблемот бидејќи човечкиот живот нема цена) упатува на губење животи од најкреативниот дел од работната сила. Овој факт ги зголемува загубите на економиите и на општествата во целата сфера на расположливиот човечки капитал. Тука треба да се имаат предвид и загубите во формирањето на човечкиот капитал, предизвикани од привременото затворање на образовните институции, во сите степени на образование, штети врзани за одвивање на наставата поради проблеми со слабата дигитали-

зација во земјите со среден и низок доход, прекинати и одложени специјализации и студиски престои во странство, проблеми во реализацијата на програмите за обука и тренинг на вработените во бизнис-секторот итн.

- Сето ова упатува на сложеноста на калкулацијата на социјалните трошоци од пандемиите – тие, речиси, и да не можат да се искажат во монетарна вредност, за разлика од економските трошоци кои мошне полесно можат да се квантифициуваат и да се искажат во денари, евра, долари итн.

Наместо заклучок – лекции од кризата од ковид-19 за македонското општество

Република Северна Македонија, мерено според бројот на инфицирани случаи на 100.000 жители и според бројот на смртни случаи на 100.000 заболени, влегува во редот на земјите кои се силно погодени од пандемијата од ковид-19.⁵

⁵ Траекторијата на пандемијата од ковид-19 во Република Северна Македонија помина низ три фази. Првата фаза, т. е. првиот бран на пандемијата се случи во периодот од март 2020 – до почетокот на октомври 2020 година. Во текот на март 2020 година, бројот на новоинфицирани случаи во Република Северна Македонија беше релативно мал и само во два наврата надмина 50 нови случаи на дневна основа. На 16 април, се случи еден поголем пик, со 107 нови случаи, а потоа бројот на новозаразени остана низок до крајот на месец мај. Тоа е период кога здравствените власти добро се бореа со пандемијата. Меѓутоа, со олабавувањето на рестрикциите и почетокот на работата на дел од бизнисите, и во Република Северна Македонија, како што тоа беше случај и со земјите во Регионот, а подоцна и со европските земји, дојде до засилување на бранот на новоинфицирани случаи. Во текот на јуни и првата половина на јули, бројот на новозаразените, на дневна основа, се одржуваше на трицифрен износ, со два поголеми пика, едниот на 5 јуни, кога бројот на новозаразени изнесуваше 179 лица, а другиот на 17 јуни, со 194 новозаразени случаи. И покрај ваквата епидемиолошка ситуација, Владата, во текот на јули, не воведо нови рестрикции, а фокусот на заштитата беше префрлен на одговорноста на граѓаните, со континуирани апели на здравствените власти за строго почитување на пропишаните мерки. До крајот на август, вкупниот број инфицирани надмина 14.000 лица, бројот на излечени надмина 11.000 лица, а бројот на починати се доближи до 600. Втората фаза почна на преодот од октомври/ноември 2020 и траеше до почетокот на март 2021 година. Особено брз раст на новоинфицирани лица (втор бран на пандемијата) е забележан во периодот од крајот на октомври 2020 година до средината на декември 2020, со два големи пика на новоинфицирани лица на дневна основа (едниот на 18 ноември, со 1.402 случаи, а другиот на 3 декември, со 1342 лица). Владата дополнително ги заостри рестриktivните мерки и, од средината на декември 2020 година, па досега, бројот на новоинфицираните лица покажа тренд на значајно опаѓање.

Овде, во најсинтетичка форма, ќе укажам на економските и социјалните трошоци, т. е. на општествените трошоци што земјата ги претрпи од кризата детерминирана од пандемијата од корона-вирусот.

– Според Државниот завод за статистика на РС Македонија, падот на БДП на земјата во 2020 година ќе изнесува околу – 4,5 %. Ако во 2019 година, БДП на Република Северна Македонија изнесуваше 11,2 милијарди евра, по тековен курс (ДЗС 2020), тоа значи дека загубата мерена според апсолутната големина на БДП, како најсинтетички показател за вкупната економска активност, ќе изнесува околу 500 милиони евра;

– Првите процени за ударот на кризата врз македонскиот пазар на труд беа дека стапката на невработеноста ќе се зголеми за 2 до 3 процентни поени – оваа процена е конзистентна со релациите меѓу БДП и стапката на невработеноста, што ги опишува Окуновиот закон. Поновите анализи потврдуваат дека последиците од кризата врз пазарот на труд се релативно благи, меѓу другото, благодарение на мерките што ги презеде државата во рамките на владините пакети за надминување на кризата: ослободување од плаќање на дел од социјалните придонеси кои се врзани за цената на трудот, субвенционирање на плати во приватниот сектор и низа мерки за зголемување на ликвидноста на фирмите (види: <https://vlada.mk/node/21431>). Повнимателната анализа

Ковид-статистиката за РС Македонија покажува дека на 19 февруари 2021 година, вкупниот број заболени лица изнесуваше 98.584, вкупниот број оздравени лица 89.022, а вкупниот број смртни случаи 3.037 лица. Нов (трет) бран на пандемијата во Република Северна Македонија почна во почетокот на март 2021 г., со појавата на англиската варијанта на ковид-19 која има потенцијал на побрзо ширење и потешки последици врз здравјето на луѓето. Бројот на новоинфицирани случаи, на дневна основа, се одржуваше на четирицифрен износ (над 1.000 случаи), така што, на 29 март 2021 година, вкупниот број на случаи на заболени од корона-вирусот (Corona virus cases) достигна 126.938 лица, бројот на умрени лица (deaths) 3.675 лица и бројот на оздравени (recovered) 104.356 лица.

(<https://www.worldometers.info/coronavirus/country/macedonia>).

Силината на третиот бран почна да се намалува кон крајот на април 2021 година. На 1 мај 2021 година, бројот на вкупно заболени лица изнесуваше 152.867, бројот на излечени 133.798, а бројот на починати 4.936 ([koronavirus.gov.mk](https://www.koronavirus.gov.mk)). Поради проблемите со Ковакс-системот, вакцините во Македонија почнаа да пристигнуваат со задоцнување. Се очекува масовната вакцинација на населението да почне во мај.

на податоците што доаѓаат од ДЗС покажува дека структурата на регистрираната невработеност ја сочинуваат три категории на активната работна сила: 16.000 лица кои ја изгубиле работата како директна последица од ковид-19, 11.000 лица (ученици, студенти и сл.) кои првпат се пријавиле (регистрали) како баратели на работа и околу 20.000 лица кои влегуваат во категоријата на т.н. обесхрабени работници – овие претходно биле избришани од евиденцијата на невработени, бидејќи активно не барале вработување, а по избувнувањето на кризата повторно се регистрирале како невработени. Во меѓувреме, до крајот на декември 2020 година, бројот на евидентирани невработени дополнително се зголеми, но само дел од нив го изгубиле вработувањето како директна последица на кризата. Во првиот квартал на 2020 година, стапката на невработеност во Република Северна Македонија достигна 16,2 %, односно го забележа историски најниското ниво во периодот по осамостојувањето на земјата, а на крајот на вториот квартал на 2020 година, достигна 16,7 %. Процените се дека стапката на невработеност во 2020 и во 2021 година, ќе изнесува малку над 17 %, а потоа повторно ќе се намали под 17 %.

– **Јавни финансии** – состојбата во областа на јавните финансии, како последица од кризата детерминирана од пандемијата од ковид-19, дополнително се усложнува. Македонија, во периодот по 2008 година, за шест години, го дуплираше својот јавен долг и значајно го стесни фискалниот простор, за жал, со непродуктивни јавни инвестиции, кои не само што не генерираат приходи за сервисирање на долговите туку се и негативно корелирани со економскиот раст. Владата донесе пет пакети мерки за ублажување на последиците од кризата во износ од околу 950 милиони евра, што чини 9 % од македонскиот БДП. Владата мобилизираше значителни средства од странски извори (од ММФ, од ЕУ и од емисија на нова еврообврзница), но и од домашни извори (позајмување на домашниот пазар на капитал – дел преку емисија на државни обврзници и дел од комерцијалните банки). Буџетскиот дефицит, во 2020 година, ќе достигне 8,4 %. На крајот на 2020 година, јавниот долг на земјата ќе надмине 60 % (како учество во БДП), а бруто-надворешниот долг (овој го опфаќа и долгот на корпоративниот сектор), на крајот на првиот квартал на 2020 година, надмина 76 %. Иако Министерството за финансии на Република Северна Маке-

донија планира да почне процес на фискална консолидација (континуирано намалување на буџетските дефицити во периодот 2020 – 2025 година), јавниот долг на земјата ќе продолжи да расте во 2021, 2022 и 2023 година. Во 2023 година, јавниот долг ќе достигне ниво од околу 64 %, а во наредните две години тоа ќе се намали (на 62 % во 2024 година и на 58,8 % во 2025 година) (Бесими 2020). Притоа, не е исклучено, финансиската консолидација во иднина да бара и зголемување на даночното оптоварување на граѓаните и на бизнис-секторот, со сите негативни последици кои произлегуваат од овој пристап (Alesina, Favero Giavazzi 2019). Очевидно, последиците на кризата врз одржливоста на јавните финансии се сериозни – во овој момент, земјата е доведена до ситуација постојано да се задолжува на домашниот и меѓународниот финансиски пазар за да го осигура нормалното сервисирање (отплата) на долговите. Стабилизацијата на јавниот и, пошироко, на бруто-надворешниот долг, не е можна доколку македонската економија, во иднина, не успее да креира високи стапки на раст, на нивото од потенцијалниот бруто-домашен производ (4,5 % до 5,2 % просечно, годишно).

– Социјалните трошоци од кризата се тешко мерливи и не можат да се квантификуваат. Но, квалитативната анализа укажува на значајни дисторзии во оваа сфера: (1) буџетските алокации кон Министерството за здравство значајно се зголемија. За да го амортизира т.н. опортунитетен трошок (поголемите буџетски средства за здравство условуваат помали алокации на средствата за поддршка на економијата), Владата мораше значајно да го зголеми буџетскиот дефицит, т. е. да мобилизира речиси 1 милијарда евра од домашни и странски извори – товарот за отплата на долгот паѓа на идните генерации; (2) очекуваното намалување на странските директни инвестиции во македонската економија во 2020 година, во однос на 2019 година (од 2,6 % во 2019 г., на 1,4 % во 2020 година, како учество во БДП), како и намалувањето на **дознаките** и на приходите од работа, според процените на Светската банка, ќе ја вратат сиромаштијата во Македонија на нивото од 2017 година – од 17 % во 2017 година, на 20 % до 23 % во 2020 година (World Bank 2020b); (3) кризата, поради потребата од одржување физичка и социјална дистанца предизвика сериозни проблеми во сферата на образованието – го отежна нормалното одвивање на наста-

вата и проверката на знаењата, особено во руралните средини, ја оневозможи практичната настава и обука на учениците и студентите, ги оневозможи или ги одложи специјализациите во странство итн. Сето ова ќе испорача негативни импликации во сферата на формирањето на човечкиот капитал. Република Северна Македонија, до почетокот на мај 2021 година, изгуби 5.000 човечки животи. Прекинатите комуникации на луѓето преку физичко присуство со поширокото семејство, со роднините и со пријателите, продуцираа негативни психолошки последици, разочараност, депресији, пораст на насилството во рамките на семејствата, полош третман на другите заболувања на луѓето, итн.

Во продолжение ќе изнесам неколку сугестии до креаторите на политиките кај нас (посебно на фискалната политика) за подобро наоѓање решенија, сега и во иднина, за длабоките рецесии, без оглед дали тие ќе бидат предизвикани од евентуална појава на нови пандемии или од економски фактори:

– Оваа криза недвосмислено потврди дека здравствениот сектор има клучна улога, не само во превенцијата на болестите и лечењето на болните туку и во функционирањето на економијата и општеството во целина. Оттука, инвестициите во здравството (во инфраструктурата, во модерната опрема, во кадрите – едукација, специјализации, дома и во странство итн.) мора да биде перманентен, а не инцидентен процес;

– На фискалната политика ѝ припаѓа централно место во надминувањето на тешки, длабоки рецесии. Затоа е неопходно: големината и структурата на фискалните стимули, во време на големи рецесии, да кореспондира со тежината на кризата и да не се дозволи нивно предвременно укинување; позначаен дел од фискалните стимули да се насочуваат кон слоевите од популацијата со понизок доход, т.е. со повисока маргинална склоност кон потрошувачка. Оваа сугестија има посебно значење за РС Македонија бидејќи автоматските стабилизатори на фискалната политика кај нас, меѓу другото, и поради постоењето на рамен данок, се слаби; бидејќи Република Северна Македонија, во периодот по 2008 година, го изгуби фискалниот простор, а јавниот долг дополнително се зголеми за време на оваа криза, неопходно е во иднина да почне и процесот на фискална консолидација. Овој процес, пред сè, треба да се заснова на кратење на сите непродук-

тивни владини трошоци, а пристапот за финансиска консолидација преку зголемување на даноците да се примени во услови на крајна потреба; во „добри времиња“ (експанзии на економската активност) треба да се води политика на одржување ниски буџетски дефицити, па дури и на креирање на буџетски суфицити, за да се овозможи создавање фискален простор за „лоши времиња“ (т.н. The tax smoothing principle); македонската економија ќе почне да заздравува во текот на 2021 година, иако не со очекуваната динамика. Рационализацијата на буџетските трошоци, подобрувањето на среднорочното и долгорочното буџетско планирање и на менаџирањето со јавните финансии, ќе овозможат проширување на просторот за јавни инвестиции кои, главно, треба да бидат насочени кон крупната економска инфраструктура (патишта, модернизација на железницата, гасификација, обновливи извори на енергија, зелени технологии и сл.), како и во здравството, образованието и научноистражувачката дејност.

– По завршувањето на рецесијата условена од ковид-19, клучните макроекономски политики ќе треба доминантно да се концентрираат на својата стабилизациона функција. Монетарната политика ќе дејствува со својот проширен (двоен) мандат (покрај за ценовната стабилност, ќе треба да се грижи и за стабилноста на вкупниот финансиски систем и за поддршка на економскиот раст), а високите фискални стимули треба да бидат заменети со структурни реформи, бидејќи токму тие можат да осигураат долгорочен раст и развој на економијата. Во случајот на македонската економија, структурните промени треба приоритетно да бидат насочени кон: изградба на силни, кредибилни и ефикасни институции, владеење на правото и доброто управување, квалитативно подобрување на најзначајните сегменти на бизнис-климата (заштита на сопственичките права, добра економска и општествена регулација на бизнисите, ефикасен и поправеден даночен систем, пријателска инвестициска клима за домашните и за странските инвеститори, борба против корупцијата и сл.), јакнење на конкурентниот притисок во економијата, поддршка на иновативноста во општеството и, посебно, во македонскиот бизнис-сектор, особено преку фокусирање врз т.н. зелен раст итн., со крајна цел, изградба на одржлива пазарна економија која ќе испорачува економски прогрес.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alesina, A., Favero, C. and Giavazzi, F. (2019). *Austerity: When It Works and When It Doesn't*, Princeton University Press.
2. *The Assessment Report on COVID-19 Global Outbreak*. (2020). Turkish Academy of Sciences (TUBA), Ankara, July.
3. Blanchard, O. (2018). "Should We Reject the Natural Rate Hypothesis?", in *Journal of Economic Perspectives*, Volume 32, Number 1 –Winter – Pages 97–120.
4. Бесими, Ф. (2020). „Предлог-буџет на Република Северна Македонија, со рамка, за 2021 – 2025“, презентација, Министерство за финансии на Република Северна Македонија, Скопје, ноември.
5. Cerra, V., Fatas, A. and Saxena, S. (2020). "Hysteresis and Business Cycles", IMF Working Paper, WP/20/73, May.
6. Fan, V., Jamison, D. and Summers, L. (2018). „Pandemic risk: how large are the expected losses?", *Bulltin of the World Health Organization*, 96:129-134Idoi:<http://dx.doi.org/10.2471/BLT.17.199588>.
7. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. (2020). Соопштение бр.3.1.20.16, 5 октомври.
8. Фити, Т. (2011). *Кејнзијанската економска филозофија – од Кејнс до денешни дни*, изд. Македонска академија на науките и уметностите и Економски факултет, Скопје.
9. Fiti, T. and Tashevska, B. (2012). "Problems of Fiscal Consolidation in the Post-Crisis Period - Lessons for the Republic of Macedonia", *Contributions*, Section of Social Sciences, XLIII 1-2, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, pp. 127–149.
10. Fiti, T. (2013). "The Phenomenology of the European Debt Crisis", in *Crossroads, The Macedonian foreign policy journal*, Skopje, July, pp. 95–106.
11. Фити, Т. (2020). *Макроекономија на големите кризи*, изд. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.
12. ILO Monitor (2020), *COVID-19 and the world work*, Fourth edition, 27 May.
13. ILO Monitor (2021), *COVID-19 and the world work*, Seventh edition, 25 January.
14. IMF (2020a), *World Economic Outlook: "The Great Lockdown"*, April, p. 4/5.
15. IMF: (2020b), *Fiscal Monitor "Policies to Support People During the COVID-19 Pandemic"*, April.
16. (IMF(2020c), *World Economic Outlook "A Crises Like No Other, An Uncertain Recovery"*, June.

17. IMF. (2021a). *World Economic Outlook: “Policy Support and Vaccine Expected to Lift Activity”*, January.
18. IMF *Fiscal Monitor*. (2021b). “Government Support Is Vital as Countries Race to Vaccinate”, January.
19. Kılıç, O. (2020). „Pandemics Throughout History and Their Effects on Society Life“, in *Reflections on the Pandemic in the Future of the World*, Turkish Academy of Sciences (TUBA), 2020, pp.15–53.
20. Kose, M. A. and Ohnsorge, F. (Editors). (2019). *A Decade After the Global Recession: Lessons and Challenges for Emerging and Developing Economies*, Advance Edition, Washington, DC: World Bank. Licence: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO.
21. Mankiw, G. (2020). “Larry Summers Interview”, (gregmankiw.blogspot.com, May 8.).
22. Ozturk, R. (2020). „Outbreak Control and Preparatory Actions in the New Normal Period“ in *Reflections on the Pandemic in the Future of the World*, Turkish Academy of Sciences (TUBA), Ankara, pp. 57–73.
23. Phelps, E. (2006). *Seven Schools of Macroeconomic Thought*, Clarendon Press, Oxford.
24. Robson, D. (2018). “The Spanish flu killed quickly, and it killed in huge numbers. Other flu pandemics in modern times have been for less deadly. Why?”, [bbc.com/future/article/20200325-covid-19-the-history-of-pandemic](https://www.bbc.com/future/article/20200325-covid-19-the-history-of-pandemic), 31 October.
25. Samuelson, P. and Nordhaus, W. (1992). *Ekonomija*, 14 izdanje, Mate, Zagreb (Economics, 14.ed., Mate Zagreb).
26. World Bank Group. (2021). *Global Economic Prospects*, January.
27. World Bank Group. (2020b). “Western Balkans Regular Economic Report”, No17/Spring 2020.
28. Walsh, B. (2020). „COVID-19: The History of Pandemics“, [bbc.com/future/article/20200325-covid-19-the-history-of-pandemic](https://www.bbc.com/future/article/20200325-covid-19-the-history-of-pandemic), 26 March.

SOCIAL COSTS FROM EPIDEMICS AND PANDEMICS

Abstract

The aim of this paper is to offer a methodology for measuring the total social costs of the crises determined by pandemics and epidemics. According to the author, the calculation of the total social costs caused by major epidemics and pandemics is not a simple matter, primarily due to the fact that the social impact of crises is difficult to quantify. The economic costs of the Crisis caused by the COVID-19 pandemic are analyzed globally and in the Macedonian economy through the movement of key macroeconomic variables: Gross Domestic product (GDP), Unemployment rates and Public finance (the large increase in budget deficits and public debt). Lost in output (GDP) and increase of unemployment are analyzed through the regularities described by Okun's Law. There is a double negative impact on the Budget - the unemployed do not pay taxes and social contributions, but receive social transfers. In this type of crisis, the total social costs consist of the economic costs increased by the losses associated with the humanitarian and psychological consequences suffered by the unemployed and sick persons, costs correlated with growing disparities in the income distribution and the deepening of poverty as well as the costs of the losses of human lives and their implications for human capital. The concluding part of the paper contains recommendations to the policy makers in the Republic of North Macedonia (especially fiscal policy) to better deal with deep recessions, now and in the future.

Keywords: epidemics, pandemics, economic costs of pandemics, social costs of pandemics, total costs of pandemics, COVID-19 pandemic, fiscal policy.